

Boris Zala

**NEDOKONČENÉ
REVOLÚCIE**

1968 • 1989

MARENČIN PT

Venujem Adamovi Michnikovi,
Stredoeurópanovi s nekonvenčným myslením

Nedokončené revolúcie 1968 – 1989 a kontúry novej epochy

Boris Zala

1968 – 1989 NEDOKONČENÉ REVOLÚCIE
a kontúry novej epochy

(Esej o boji spiatočníctva a pokroku)

MARENČIN PT

Copyright © Boris Zala, 2022
© Marenčin PT, spol. s r. o., Bratislava, 2022
Jelenia 6, 811 05 Bratislava
marencin@marencin.sk www.marencin.sk
Cover © Marenčin Media, 2022
Design © Marta Blehová, 2022
977. publikácia, 1. vydanie

ISBN 978-80-569-0966-9 (viaz.)
ISBN 978-80-569-0967-6 (ePDF)
ISBN 978-80-569-0968-3 (ePub)

Predhovor

Milá čitateľka, milý čitateľ!

Možno je nasledujúci text esejou, ale ja som ho tvoril a aj ho vnímam ako príhovor. Príhovor, v ktorom sa striedajú vedecké analýzy s osobnými zážitkami – tie však nemajú holý biografický, životopisný charakter. Sú vždy len dokreslením, domaľovaním dobovej atmosféry a zároveň svedectvom svetonázorového, hodnotového a politického zápasu o humánnejšiu spoločnosť. Úvahy sú hojne popretkávané polemikami, vlastne polemiky sú akosi v pozadí sa tiahnucou niťou, ktorá dáva textu jeho vnútorný zmysel a jednotu. Ale polemiky nie sú nikde osobným útokom, voči nikomu, s kým sa nezhodnem a vediem spor, nemám žiadnu osobnú nevraživosť, ba mnohých pokladám za ľudí blízkych, ľudí s ktorými vediem stály vnútorný dialóg...

Niektoré osobné črty sa objavili (a čitateľ mojich kníh to iste postrehne) aj v mojich predchádzajúcich publikáciách. Tu som ich však vložil do iných a hlbších súvislostí – tak ako sa aj v maliarskom diele objavuje ten istý motív, téma, obraz, tvar, no v novom kontexte, v novej kompozícii získava nové významy a zároveň poukazuje na tvorivú kontinuitu...

Úvahy som písal v rokoch 2019 až 2021. Druhá časť textu sa dotýka predovšetkým našej súčasnosti. Posledné korektúry som robil v septembri roku 2022 a vo všetkých aspektoch sa ukázalo, že trendy sa nezmenili, že dobu, tak ako som ju analyzoval, prežívame stále, ba ešte intenzívnejšie. Vojna proti Ukrajine to len zvýraznila: zápas temna a svetla, spiatočníctva a pokroku v podobe konfrontácie národnej geopolitiky a potreby nového svetového poriadku tvorí dnes epochu a stal sa výzvou.

Možno sa čítanie v niektorých častiach bude zdať ťažké. Ale to nie preto – ako mi to povedali v jednom vydavateľstve –, že text je ťažký, príliš vedecký, ale preto, že mením uhol pohľadu; narúšam zabehané schémy myslenia, ktoré máme uložené pevne pod kožou. Nové uhly pohľadov menia aj zažitú logiku argumentácie, a tak sa nám na prvé čítanie zdá byť akási ťažká, lebo je iná, na akú sme zvyknutí. Preto prosím čitateľky aj čitateľov o trpezlivosť...

Pôvodne som chcel, aby poznámky boli priamou súčasťou textu. Majú v mojom myšlienkovom postupe trochu osobitné miesto: sú totiž nielen odkazom (na literatúru alebo meno), ale často aj rozvínutím témy a naznačením ďalšieho uvažovania. Sú často dokreslením všeobecnejších tvrdení a záverov konkrétnymi faktmi a informáciami, akýmsi predĺžením a konkretizáciou myšlienky...

No a napokon jedna jazyková poznámka: nepoužívam – a to už dlhé roky – výrazy „na Slovensku“ a „na Slovensko“, ale „v Slovensku“ a do Slovenska“. To preto, že predložka „na“ je výrazom iba pre územia, ktoré majú len povrch, ktoré sú predmetom „ná“jazdov, priestory bez kultúrno-mocenskej hrúbky. Územia, ktoré akoby historicky nemali vnútro „do“ ktorého sa vchádza: ako do Nemecka, do Rakúska, do Španielska... Prípadne ako ostrovy, „na“ ktorých sa zastavia námorníci, korzári, dobyvatelia či dočasní osadníci... Toto moje presvedčenie vzniklo v diskusiách s historikom Milanom Zemkom ešte v deväťdesiatych rokoch a som mu za jeho inšpirácie vďačný.

Bratislava 3. novembra 2022
Boris Zala

Úvod

Ak by sme nedelili históriu na storočia – teda bezobsažným konvenčným meradlom času – mali by sme ju deliť *mocenskými ruptúrami* na jednej a *pokrokovými transformáciami* na druhej strane. Tieto dve stránky dejín by sa, samozrejme, neprekrývali.

V prvom zmysle, z hľadiska mocenských ruptúr, by to bola určite perióda „veľkej vojny 1914 – 1948“ (alebo multipolárnej geopolitiky), potom studenej vojny 1948 – 1989 (alebo bipolárnej geopolitiky) a perióda americkej dominancie 1990 až po dnes (unipolarizmus, ktorý bol skôr provizóriom „postsovietskej éry“ – reálne totiž bol a je americký unipolarizmus iba tendenciou, nikdy sa nestal plnou skutočnosťou). V tejto línii dnes prebieha proces vybalansovania, a *je otázkou, či sa vráti k multipolárnej geopolitike alebo naštartuje novú vlnu multilateralizácie.*)¹

V druhom zmysle, z hľadiska „progresívnej transformácie“ hrajú dominantnú rolu dvadsiate a šesťdesiate roky: politicko-právne, technicko-technologické, vedecké a umelecké vzopätia sú na vrchole vlny, vyvolávajú nekonvenčné a antikonvenčné naladenie, ktoré sa premieňa na energiu sociálnej kritiky. Kritiky minulosti, sociálnych a kultúrnych noriem a sú pokusom o vedomé generačné ozvláštnenie. (Veľké revolučné naladenie dvadsiatych rokov vyvolá dve akcie: konzervatívnu, ktorá otvorí priestor fašizmu a nacizmu, a komunistickú, ktorá však po porážke v európskom priestore a víťazstve boľševickej koncepcie vo forme sovietskeho štátu skončí v stalinizme²: kvas dvadsiatych rokov tak vyústi do troch autoritárnych foriem riešenia „otrasenosti“, chaosu, nespravodlivostí obdobia povojnového vzopätia. A revolučné hnutia šesťdesiatych rokov vyvolajú taktiež konzervatívnu reakciu, ktorá sa spredmetní v neoliberalnej politike a v utopickom diskurze súkrom-

no-trhovej spoločnosti. A dajú nový impulz sociálno-reformným ideológiám ľavice, predovšetkým v nových emancipačných aktivitách, v humanizácii inštitúcií (od školstva, súdnictva, väzenstva, zdravotníctva po psychiatrické zariadenia...), v politickej akceptácii občianskej spoločnosti a univerzalizácii ľudských práv. Zreteľne vidíme ten rozdiel medzi vyústením revolučného vzopätia v dvadsiatych, ktoré sa skončilo v rôznych formách autoritarizmu, a v šesťdesiatych, ústiach v dvoch variantoch antiautoritarizmu: toho smerujúceho až k libertariánskej koncepcii „čo najmenej štátu“, vo voľnotrhovej ortodoxii... a toho sociálne reformného, ktorý do politiky sociálneho štátu vťahuje nové progresívne občianske hnutia, univerzálny humanizmus a ľudské práva. Ten prvý je *formou adaptácie kapitálového pohybu na postindustriálnu ekonomiku a vytváranie svetového trhu* – tým, čo ideológovia tohto procesu nazývajú ekonomickou a trhovou modernizáciou³), ten druhý vťahnutím humanitných, ľudskoprávných a sociálno-reformných (včítane environmentálnych) tém do politického diskurzu. Z americkej pôdy do neho ešte vstupujú politiky identity, analogické európskemu konceptu menšinových práv – ale s rozdielnou štruktúrou subjektov.⁴ Ekonomická modernita a sociálny pokrok sú dominantným poľom zápasu a súťaže demokratickej pravice a ľavice. Paradoxne, voči obom konkurujúcim si prúdom nastáva vzopätie nacionálno-klerikálnej reakcie, toho ideového prúdu, ktorý by sa po osvietenstve a skúsenosti s fašizmom zdal byť definitívne marginálnym. Vzopätie proti sociálnemu a kultúrnemu progresizmu na jednej strane a ekonómii voľného trhu na strane druhej.

